

Вавдіюк Н.С.,

аспірант Луцького державного технічного університету

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ ДЕРЖАВИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Економічна система, що базується на ринкових відносинах, передбачає використання засобів, форм і методів у системі управління регіональною економікою. У статті розглядаються практичні аспекти оцінки рівня тіньової економіки регіону, формування методів детінізації в умовах забезпечення економічної безпеки регіону.

The economic system that is based on market attitudes provides use of ways, forms and methods in a control system of regional economy, promotes maintenance of principle maximal economic efficacies. This work dedicates practical aspect of analyzing the level of shadow economic of the region, forming methods of the re-shadowing under the conditions of ensuring of economical security of the region.

Вступ. В Україні спостерігаються несприятливі тенденції тінізації економіки регіонів, серед яких варто виділити активізацію діяльності з відмивання доходів, отриманих незаконним шляхом, зростання кількості випадків ухиляння від оподаткування, збільшення недоїмки за бюджетними платежами, зростання обсягів виробництва заборонених законом товарів та послуг, інших видів злочинних діянь, спрямованих на отримання частини легального продукту, що виробляється у відкритій економіці тощо. Проблема оцінки та боротьби з тіньовою економікою присвячували увагу такі відомі вчені, як Барановський О. І., Голованов Н. М., Перекислов В. Е., Фадеєв В. А., Попович В.М. [1-3].

Постановка завдання. Зважаючи на небезпечне зростання обсягів тіньової економіки регіонів держави, необхідно здійснити аналіз його рівня у регіонах та розробити шляхи детінізації.

Результати. Аналіз та розслідування тіньових потоків у регіоні починається з аналізу походження незаконних капіталів.

Рух незаконно одержаних грошей багато в чому ідентичний руху грошей законного походження і відбувається у циклічній формі: певна частина використовується на негайне споживання, інша знову спрямовується у тіньові потоки; а решта притримується для довгострокових інвестицій у розвиток тіньової економіки в регіоні (рис. 1).

Рис. 1. Рух капіталу тіньової сфери економіки регіону

Здійснення оцінки рівня тіньової економіки в регіоні включатиме розрахунок таких показників: визначення співвідношення доходів та витрат населення регіону і частки заробітної плати в структурі доходів з метою визначення рівня „тінізації” доходів громадян; розрахунок відхилення між фактичним та розрахунковим показником ВДВ регіону для визначення рівня розвитку неофіційних видів економічної діяльності в регіоні; визначення коефіцієнту злочинності в регіоні з метою оцінки рівня криміналізації економіки регіону.

Надходження з тіньового сектору економіки регіону можна оцінити по завищених витратах грошових засобів населення регіону у порівнянні з доходами, а для продуктивного економічного розвитку трудового потенціалу необхідно, щоб рівень доходів на душу населення в регіоні перевищував рівень витрат. Здійснимо порівняння доходів та витрат на душу населення, що дозволить виявити сектор тіньової економіки в регіоні. Результати розрахунку балансу доходів та витрат на душу населення зведемо у таблиці 1.

Згідно з даними табл. 1., до безпечного стану можемо віднести ті регіони, які мають перевищення доходів над витратами на душу населення в регіоні. АРК та Київська область має стан ризику, інші регіони держави мають стан загрози щодо співвідно-

шення доходів та витрат на душу населення, який свідчить, що населення регіонів держави, яке має менше значення доходів від витрат на душу населення, отримує меншу заробітну плату (і, як наслідок, меншу її частку в структурі доходів на душу населення). В регіонах України значення цього показника не відповідає вимогам порогового значення і коливається у межах від 12 до 18% (табл. 1). В той час, як загальноновизнаною у світовій практиці межею його порогового значення є 50% від доходів на душу населення в регіоні. Частка заробітної плати в структурі доходів населення свідчить про стан небезпеки в регіонах, в той час як зростає частка інших джерел доходів невстановленого походження, що дає підстави припустити про значні масштаби виплати більшої частини заробітної плати готівкою, без відображення цих виплат у податковій та статистичних звітностах, про ввезення валюти внаслідок міграції населення регіонів України, отримання незадекларованих доходів від реалізації і використання нерухомості, а також від зайнятості в тіньовому секторі економіки та неофіційного розподілу тіньових доходів, що використовувались населенням до споживання тощо.

Таблиця 1
Аналіз індексу тіньової економіки регіонів держави

Регіони	Первинний індекс				Індекс «тіньової» економіки
	співвідношення грошових доходів та витрат населення	оплати праці в структурі особистих доходів населення	Співвідношення фактичного та назвного рівня ВДВ у регіонах	злочинності	
АРК	0,484	0,319	0,381	0,375	0,389
Вінницька	0,748	0,216	0,331	0,595	0,458
Волинська	0,618	0,224	0,373	0,589	0,442
Дніпропетровська	0,544	0,294	0,551	0,321	0,422
Донецька	0,666	0,313	0,645	0,397	0,497
Житомирська	0,697	0,224	0,353	0,496	0,432
Закарпатська	0,520	0,309	0,272	0,962	0,493
Запорізька	0,581	0,296	0,524	0,295	0,418
Івано-Франківська	0,655	0,303	0,460	0,803	0,544
Київська	0,689	0,266	1,000	0,557	0,606

Кіровоградська	0,596	0,242	0,403	0,495	0,428
Луганська	0,665	0,310	0,457	0,302	0,426
Львівська	0,544	0,276	0,392	0,666	0,462
Миколаївська	0,607	0,309	0,405	0,405	0,428
Одеська	0,466	0,319	0,504	0,412	0,423
Полтавська	0,639	0,259	0,537	0,425	0,458
Рівненська	0,587	0,266	0,344	0,661	0,455
Сумська	0,633	0,247	0,363	0,464	0,420
Тернопільська	0,610	0,248	0,324	0,939	0,507
Харківська	0,466	0,275	0,457	0,323	0,378
Херсонська	0,590	0,270	0,348	0,359	0,387
Хмельницька	0,562	0,225	0,300	0,604	0,413
Черкаська	0,645	0,250	0,354	0,549	0,441
Чернівецька	0,468	0,301	0,276	0,775	0,442
Чернігівська	0,675	0,220	0,350	0,507	0,428
м. Київ	0,322	0,303	0,697	0,412	0,426
м. Севастополь	0,402	0,361	0,193	0,364	0,327

Розрахунок валової доданої вартості регіону, який базується на основі визначення відхилень між фактичною та розрахунковою величиною відпрацьованого за тиждень офіційно зареєстрованого робочого часу з врахуванням рівня продуктивності праці та кількості офіційно зареєстрованого зайнятого населення в регіоні, використовується для оцінки величини офіційно не повідомлених до оподаткування, але можливих доходів у галузях економіки регіону і характеризує рівень тіньової економіки регіону.

Так, за даними табл. 1 стан загрози мають АРК, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька та Чернівецька області, а всі інші регіони України мають стан ризику за рівнем співвідношенням фактичного та наявного обсягу ВДВ.

Глибокий розрив між наявним рівнем ВДВ регіону та розрахунковим свідчить про недостатній розвиток та використання економічного потенціалу регіонів держави, що склався під впливом виробничих, правових та фінансових обмежень. Цей розрив супроводжується падінням ефективності використання ресурсів і, відповідно, „переливу” коштів з офіційного сектору економіки до тіньового. Це потребує активізації діяльності органів податкової міліції та інших правоохоронних органів як складової частини механізму оцінки та забезпечення економічної безпеки регіону з метою виявлення, попередження та усунення тіньової економічної діяльності в галузях економіки ре-

гіону і виявлення джерел відтоку фінансових коштів (а відтак, джерел їх повернення та поповнення) із (до) бюджету регіону.

Охарактеризувати рівень криміналізації регіонів можемо за допомогою визначення показника рівня злочинності в регіонах, який свідчить про активність діяльності кримінальних структур регіону. Так, рівень злочинності в регіонах з розрахунку на 1000 чоловік населення у 2003 році (табл. 1) значно різняться в розрізі регіонів: від небезпечного рівня у АРК, Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Харківській та Херсонській областях (що перевищує пороговий показник майже у 3 рази) та загрозливого – перевищення порогового рівня майже у 2 рази – у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях. До ризикового стану можемо віднести Івано-Франківську, Київську, Львівську, Рівненську та Чернівецьку області, в яких рівень злочинності перевищує пороговий показник у 1,5 рази (табл. 1). Інші регіони відносяться до безпечного стану, в яких показник рівня злочинності в регіонах коливався у межах світового порогового показника рівня злочинності.

Отже, криміногенна ситуація в більшості регіонах України залишається складною, протиправна діяльність відзначається високою витонченістю методів виконання та приховування злочинів; підвищеною трансформацією в легальний бізнес; і в той же час у явній суперечності з цим і постійною готовністю використовувати будь-які можливості для підключення до неофіційних прибуткових джерел галузей економіки. Незадовільна і неузгоджена робота владних структур у боротьбі з економічною злочинністю створює перешкоди на шляху до забезпечення високого рівня економічної та національної безпеки регіонів та держави в цілому.

Отримавши результати оцінки рівня „тіньової” економіки регіону (табл. 1), можемо зробити висновок, що тіньовий сектор економіки чинить несприятливий вплив на стан економічної безпеки регіону, що потребує негайної координації зусиль як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях, для активізації заходів, спрямованих на подолання злочинних угруповань, виведення з „тіні” грошових доходів, виявлення джерел відмивання „брудних” грошей, боротьбу з корупцією, тероризмом, бандитизмом та організованою злочинністю. Ріст кримінального бізнесу та корупції завдає збитків економіці, знижує міжнародний престиж України, рівень безпеки кожного громадянина.

Проникнення та розширення тіньового сектору у всі сфери функціонування економіки регіонів держави призводить до подальшого загострення соціальних, політичних, екологічних тощо конфліктів, які ведуть до деформації відтворювальних пропорцій обсягів ВДВ регіонів держави, що в цілому вимагає побудови відповідних методів детінізації економіки регіонів.

Серед економічних методів управління детінізацією економіки регіонів держави та виявлення джерел відмивання грошей суб'єктами господарювання у регіонах держави можемо виділити:

1. З метою виявлення факту приховування доходів фізичних осіб від оподаткування необхідно запровадити використання Єдиної статистичної бази обліку доходів та витрат фізичних та юридичних осіб регіонів держави. Під час вивчення оперативної інформації про рух товарних та грошових коштів суб'єктів господарювання регіонів держави можливе виявлення взаємозв'язків фізичних осіб та комерційних, фінансово-кредитних організацій в регіонах держави, що використовуються для реалізації неправомірних діянь.

2. Виявлення використання підставних фірм, за допомогою яких здійснюється переважна більшість правопорушень у сфері оподаткування, в тому числі ведення фінансово-господарської діяльності без реєстрації в податкових органах чи без наявності відповідних дозволів чи ліцензій, прикриття об'єктів оподаткування фірмами, що не здають балансові звітності до податкових органів, або здають нульові баланси тощо.

Аналіз діяльності існування підставних (фіктивних, підставних, транзитивних, буферних, односторонніх, метеликів) фірм дозволяє виділити певні характерні особливості [Голова, 219, Лис, 27-28, Баран, 233, 247-248], які повинні стати важливим підґрунтям у виявленні підставних фірм регіональними управліннями ДПАУ, МВС України, СБУ та іншими органами, що займаються детінізацією економіки регіонів держави:

– добовий оборот підставної фірми чи організації, як правило, збільшується до кінця тижня;

– вартість контрактів, що укладаються фірмою-метеликом, багаторазово перевищують її чисті активи та статутний капітал;

– термін „господарювання” фірм-метеликів, як правило, триває від одного тижня до двох місяців;

– укладання фірмою переважно рамкових договорів, що не містять відомостей про номенклатуру, ціни товарів, строки поставки та інше;

- фіктивні договори, кошториси й акти приймання підписуються не керівником фірми, а її виконавцями;

- укладання контрактів з фірмами–резидентами офшорних зон чи оплата контрактів через банки-резиденти офшорних зон;

- „загадкове” банкрутство фірми до початку першої перевірки податковими органами, з подальшою реорганізацією збанкрутілої фірми шляхом зміни замовника чи злиття з іншими фірмами шляхом використання документів громадян, що можуть мешкати в інших регіонах держави;

- „термінове” вилучення юридичної справи фірми з банку під приводом переходу до іншого обслуговуючого банку.

Виявлення фіктивних фірм, що використовуються для отримання тіньових доходів суб'єктами господарювання в регіоні, можливе за допомогою таких способів:

- шляхом зіставлення свідчень обласних, міських та районних відділів управління Міністерства внутрішніх справ України про втрачені паспорти з реєстраційно-обліковими даними податкових органів у регіонах;

- шляхом виявлення адрес, за якими зареєстрована певна кількість юридичних осіб; або за зазначеними в офіційних документах юридичними адресами фірма не розташована та зв'язку із зазначеними адресами не існує;

- шляхом виявлення фірм, у складі засновників чи керівників присутні кримінальні елементи чи корумповані посадові особи родичів вище зазначених осіб, або певні підставні особи похилого віку, особи, що фактично не здатні виконувати покладені на них обов'язки внаслідок інших причин (засудження, ув'язнення, хвороби), особи без певного місця проживання, біженці, переселенці.

3. Виявлення використання грошей незаконного походження при здійсненні приватизаційних процесів державного майна. Слід зазначити, що за спостереженнями вітчизняних науковців на чолі з Гейцем В.М., які відзначають, що у ринковій економіці збільшення масштабів приватизації зазвичай супроводжується підвищенням ефективності виробництва. Проте в Україні переважна частка продукції хоча й виробляється на недержавних підприємствах регіонів, але на сьогодні можемо відзначити безпрецедентну ситуацію, коли замість зростання випуску товарів та послуг маємо скорочення збуту продукції, різке зниження рентабельності, збільшення кількості збиткових приватизованих підприємств, що свідчить про приховування прибутків власниками цих підприємств, іншими словами про існування прихованих тіньових потоків грошей. Про використання неза-

конних методів у сфері приватизаційних процесів, що відбуваються у регіоні, можуть свідчити такі ознаки, які повинні взяти до уваги представники Держкоммайна відділу приватизації в регіоні, МВС України, СБУ та інші органи, що займаються відстеженням злочинів:

- зниження балансової вартості приватизованих об'єктів по регіонах;

- придбання посадовою особою акцій на суму понад 5% статутного фонду підприємства, що приватизується;

- привласнення державного майна акціонерним товариством чи передача його без згоди акціонерів благодійним фондам;

- використання державних коштів від приватизації не за призначенням, тобто, на цілі, що не передбачені державним бюджетом;

- використання на аукціонах підставних осіб;

- необгрунтована відмова особам, що подали заявку на участь в аукціоні;

- внесення неправдивої інформації у договори оренди та передачі у довгострокову оренду державного майна.

Проте у сфері виявлення фактів отримання та відмивання брудних грошей при приватизації існують значні проблеми, оскільки до приватизації об'єктів державної власності неодноразово залучаються фірми та компанії офшорних зон, що, відповідно, позбавляє правоохоронців можливості своєчасного отримання необхідної інформації про засновників та посадових осіб офшорних фірм чи компаній.

Зважаючи на велику кількість злочинів у сфері приватизаційних процесів у регіонах держави, для створення прозорих умов приватизації необхідні врахування таких положень:

- впровадження заходів, що включатимуть посилення кримінальної відповідальності, розширюючи повноваження контрольних органів, зокрема Рахункової палати України, надаючи повноваження вилучати завдані бюджету регіонам держави збитки з банківських рахунків та іншої власності винуватців неправомірних злочинних діянь та повертати кошти до регіональних бюджетів;

- вдосконалення законодавства щодо іноземних капіталовкладень, антимонопольної політики, захисту споживачів, інтелектуальної власності, захисту майнових прав інвесторів тощо.

4. Розвиток електронних засобів створює небезпеку в боротьбі з тінвовою економікою у регіонах держави і, відповід-

но, суттєво полегшують відмивання грошей та уникнення від оподаткування. При цьому експертами FATF обговорюється низка можливих заходів, які б могли обмежити вразливість нових технологій розрахунків і оплати для використання з метою відмивання грошей. Серед них, зокрема [2, с.292]:

– обмеження функцій і граничної ємності „розумних” карток (включаючи граничні розміри максимальної суми і обороту, а також граничну кількість „розумних” карток на одного клієнта);

– чітка прив'язка нових технологій оплати і розрахунків до конкретних фінансових установ і банківських рахунків;

– висунення до цих систем міжнародних стандартних вимог щодо ведення обліку, щоб забезпечити слідчим органам можливість вивчення, документування і вилучення необхідних облікових даних.

Проблему подолання тінізації економіки регіонів держави не можна вирішити разовими, епізодичними заходами. Це має бути цілісна система дій, певний механізм детінізації економіки регіонів, спрямовані передусім на викорінення причин існування та передумов виникнення тіньових процесів у регіонах держави.

Література

1. Барановський О. І. „Відмивання” грошей: сутність та шляхи запобігання. – Х.: Вид-во „Форт”. – 472 с.
2. Вибрані матеріали про міжнародні режими та законодавство у сфері боротьби з „відмиванням” грошей. – К., 2001. – 335 с.
3. Голованов Н. М., Перекислов В. Е., Фадеєв В. А. Теневая экономика и легализация преступных доходов. – СПб.: Питер, 2003. – 303 с.: ил. – (Серия „Закон и практика”).
4. Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. – К.: „Правові джерела”, 1998. – 448 С.